

บทวิจารณ์หนังสือ

วิถีสู่ชุมชนพอเพียง

ผู้เขียน/เรียบเรียง : เสรี พงศ์พิศ

จำนวนหน้า 120 หน้า

ปีที่พิมพ์ : 2552

สำนักพิมพ์ : พลังปัญญา

จิราพร ไชยเชนทร์¹

Jiraporn Chaiyachen

ในปัจจุบันการสะท้อนย้อนคิด (Reflexivity) ได้กลายเป็นความคิดร่วมสมัยสำคัญที่แพร่หลาย จนสามารถจุดประกายให้เกิดกิจกรรมการคิด และการเปลี่ยนแปลงสังคมได้อย่างกว้างขวางต่อนักวิชาการและนักปฏิบัติอันรวมถึงชาวบ้านด้วย ที่สำคัญคือไม่เป็นเพียงวิถีของการเจริญสติอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่ยังช่วยเสริมพลังในการสร้างความเข้าใจพลวัตของทั้งองค์ความรู้ และความเคลื่อนไหวของสังคมไปพร้อมๆ กันด้วย ที่สำคัญคือสามารถถกผลึกออกมาให้เห็นจุดเน้นในการเปลี่ยนแปลงชุมชนและสังคมให้อยู่รอดอย่างมั่นคงบนการพึ่งตนเอง นอกจากนี้ยังเป็นทางเลือกใหม่ให้กับชุมชนบางชุมชนที่ปัจจุบันกำลังอยู่ในระหว่าง การปรับฐานคิดอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การเชื่อมต่อทางความคิดกับวิชาการที่ได้รับอิทธิพลจากโลกตะวันตกด้วย

“วิถีสู่ชุมชนพอเพียง” เป็นงานเขียนของ เสรี พงศ์พิศ ที่เขียนขึ้นจากการสะท้อนย้อนคิดเพื่อให้หลักคิดและแนวทางสู่การสร้างชุมชนพอเพียง ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้เป็นบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญและรอบรู้ด้านชุมชนอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งในกลุ่มแรกๆ

¹ อาจารย์ ดร. สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

ของเมืองไทย สำเร็จการศึกษาปริญญาเอกทางปรัชญาที่มิวนิก เยอรมนี (Hochschule fuer Philosophie) มีความสามารถทางภาษาสามารถสื่อสารได้ดีถึง 6 ภาษา คือ ภาษาไทย อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี เยอรมัน และลาว รวมถึงภาษาที่ใช้ในระดับพื้นฐาน คือ ภาษาสเปน และละติน เป็นผู้ที่มีประสบการณ์การทำงานพัฒนาชนบทมาตั้งแต่ปี 2521 เคยเป็นที่ปรึกษางานพัฒนาในรัฐบาลและเอกชนหลายประเทศในเอเชียและแอฟริกา เป็นผู้บรรยายพิเศษในมหาวิทยาลัยและงานสัมมนาในสหรัฐ ยุโรป เอเชีย เคยเป็นผู้อำนวยการองค์การสหประชาชาติในเอเชียแปซิฟิกด้านเอดส์ และเป็นผู้อำนวยการโครงการไทย - ออสเตรเลียป้องกันเอดส์ภาคเหนือ ปัจจุบันเป็นอธิการบดี สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน และบรรยายพิเศษให้นักศึกษาปริญญาโทและปริญญาเอก ในมหาวิทยาลัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ ด้านการเขียนหนังสือมีประสบการณ์ ด้านงานเขียนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ สำหรับหนังสือเล่มหลักๆ ที่เกี่ยวข้อง ต่อการพัฒนาชุมชน ได้แก่ กองทุนหมู่บ้านหรือสวัสดิการชุมชน แผนแม่บทชุมชน วิสาหกิจชุมชน อินแปง แผนชีวิตหรือเศรษฐกิจชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง ยุทธศาสตร์ พัฒนาท้องถิ่น ปฏิรูปสังคมไทย แผนที่ชีวิต เข้มทิศชุมชน วิถีชีวิตที่พอเพียง วิถีสุขชุมชน พอเพียง เป็นต้น หนังสือดังกล่าวล้วนมีคุณค่ายังต่อการพัฒนาสังคมไทย

หนังสือวิถีสุขชุมชนพอเพียงเล่มนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ภาคส่วนใหญ่ๆ โดย ภาคส่วนแรก กล่าวถึง ตัวอย่างของชุมชนเข้มแข็ง เพื่อบอกหลักคิด หลักการจากกรณี ตัวอย่างทั้ง 7 ชุมชน เป็นการสรุปบทเรียนจากชุมชน โดยอาศัยกรอบคิดของเศรษฐกิจพอเพียง ในขณะเดียวกัน ได้ชี้ทางว่า ท่ามกลางกระแสหลักของสังคมทุนนิยมและบริโภคนิยม ที่เขี้ยวกรากอย่างปัจจุบัน การอยู่อย่างพอนั้นเป็นไปได้ แม้จะต้อง “ทวนกระแส” ในหลายส่วนก็ตาม กระแสที่ว่าไม่ได้ หมายถึง แต่เพียงการบริโภคอย่างสิ้นเกินหรือ เกินความจำเป็น แต่รวมไปถึงการไม่มีจะบริโภคหรือการขาดแคลนเพื่อการมีชีวิต อยู่อย่างพอเพียง เนื่องจากสภาวะเศรษฐกิจของประเทศและของโลกที่กำลังมีปัญหา ซึ่งไม่สามารถเยียวยาแก้ไขได้ ถ้าหากยังขึ้นบริโภคและใช้ทรัพยากรอย่างที่ทำกันอยู่ หนทางหรือวิถีแห่งความพอเพียงจึงไม่ใช่แค่ “ทางเลือก” เพื่อความอยู่รอด แต่เป็น “ทางที่จำเป็น” ถ้าหากต้องการอยู่รอดจริงๆ และไม่ใช่เฉพาะฐานะบุคคล ชุมชน หรือ สังคมใหญ่ แต่หมายถึงมนุษยชาติโดยรวม และที่สำคัญทางที่จำเป็นนี้ต้องเป็น “ทางลด”

ด้วยการบริโภคต้องไม่ใช่พอไม่มีน้ำมันใต้ดิน ก็หาน้ำมัน “บนดิน” (พืช) มาทดแทนอย่างที่กำลังทำกันอยู่ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่อเนื่องไปไม่รู้จบ ในภาคส่วนที่ 2 กล่าวถึงแนวทางสู่การสร้างชุมชนพอเพียง โดยได้นำพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ 9 มาเป็นหลักยึดเหนี่ยว เพื่อมุ่งให้สามารถยืนหยัดด้วยตนเองได้ โดยมุ่งเน้นที่แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียง อันประกอบด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี มาใช้เป็นแนวทางสร้างชุมชนพอเพียงขึ้น นอกจากนี้หนังสือเล่มนี้ยังมีส่วนสุดท้ายที่น่าสนใจซึ่งกล่าวถึง วิธีแก้งานอันได้คัดสรรชุมชนในภาคส่วนแรกมากล่าวถึงเพียง 3 ชุมชน

จากเนื้อหา 3 ส่วนนี้ ผู้เขียนจัดลำดับให้เป็นองค์ประกอบสำคัญของหนังสือเล่มนี้เป็นภาพของการสะท้อนย้อนคิดถึง 7 ชุมชน ที่ผู้เขียนพยายามเชื่อมโยงกับหลักยึดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และโยงไปสู่ทางเลือก ด้วยการคัดสรรชุมชนมาใช้เป็นเครื่องมือแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอย่างเป็นรูปธรรม บนปัญหาระบบความคิด ความเชื่อของผู้คน (ชาวบ้าน) ในสภาวะการเคลื่อนไหวของการเปลี่ยนผ่านสังคมอย่างรวดเร็วที่มุ่งเน้นความอยู่รอดในภาวะของทุนนิยมอันเชี่ยวกราก โดยเชื่อว่ามีความเป็นไปได้อย่างแน่นอน แม้ว่าในกระบวนการเปลี่ยนผ่านของเศรษฐกิจ สังคม และการจัดการทรัพยากรในชุมชนในบริบทปัจจุบัน ทุกระบบราชการและระบบทุนนิยมเข้ามาทำให้เกิดความหั่นเหตตลอดเวลา

เนื้อหาสาระในส่วนแรกของหนังสือเล่มนี้ กล่าวถึงเรื่องราวที่เหมือนธรรมดาแต่ไม่ใช่ธรรมดา เพราะว่าได้เน้นถึงการใช้ “ปัญญา ความกล้าหาญ และความเพียรทน” อันเป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาของทุกคนในชุมชนที่เกี่ยวข้อง โดยใช้กรณีตัวอย่างของชุมชนเข้มแข็ง 7 ชุมชน ซึ่งคัดสรรจากทั่วประเทศมาเป็นแนวทางสู่การสร้างชุมชนพอเพียง

เริ่มจากชุมชนไม้เรียง เศรษฐกิจพอเพียงจากชุมชนนี้คือ การพึ่งตนเองให้ได้สักเศษหนึ่งส่วนสี่ โดยจัดการชีวิตของตนเอง ทำกิน ทำใจเองให้ได้ร้อยละ 25 ไม่เอาแต่หาเงินไปซื้อกินซื้อใช้ทุกอย่าง ไม่เอาเงินนำหน้า ปัญญาตามหลัง มุ่งเรียนรู้ ดูงาน แลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ไม่วิ่งหาแต่งบประมาณมาทำโครงการ รู้จักให้ชาวบ้านทำหลายอย่างผสมผสานกัน ไม่พึ่งียงพาราอย่างเดียว ผลก็คือ ทำให้เกิดระบบการทำมาหากินที่หลากหลาย เกิดภูมิคุ้มกันที่ดี ไม่เสี่ยง ถ้ายังพาราเกิดปัญหาราคาตกก็ไม่ตาย ที่สำคัญ

คือ ชาวบ้านรู้จักทำบัญชีครัวเรือน ทำข้อมูลหมู่บ้าน ทำแผนแม่บทชุมชน เพื่อจะได้รู้ว่าจะลด เลิก หรือทำอะไรเพื่อทดแทนการซื้อจากตลาด

ชุมชนอินแปลง จากบริบทชุมชนของชุมชนนี้ ที่แต่เดิมเป็นพื้นที่ว่างเปล่าไม่มีต้นไม้ แม้แต่ต้นเดียว ได้นำมาสร้างแนวคิดที่ว่า “ยกป่ามาไว้บ้าน ยกภูพานมาไว้สวน” เป็นการสื่อให้ชาวบ้านรู้ว่า ถ้าจะเดินไปข้างหน้าให้เหลียวไปมองข้างหลัง ถ้ายังไม่พร้อมก็ยังไม่ต้องเดินไป นี่คือ บทเรียนและคำสอนของบรรพบุรุษ ที่สอนให้รู้จักตัวตนที่แท้จริงก่อนที่จะทำอะไร โดยเชื่อว่า คนไม่มีอดีตเป็นคนไม่มีอนาคต คนไม่รู้ว่าตนเองมาจากไหนก็ไม่ว่าจะไปไหน คนไม่มีรากเหง้าจะถูกเขากำหนดอนาคตให้ทั้งหมด คิดเอง ตัดสินใจเอง และเลือกเองไม่ได้ การเรียนรู้คุณค่าก่อนมูลค่า การเรียนรู้ดังกล่าวได้ทำให้ชาวบ้านอินแปลงเข้าใจคุณค่าอันใหญ่หลวงของทรัพยากรธรรมชาติต่อชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะพืชนานาชนิดในป่าที่มีคุณค่ามากกว่าแค้ตตหรือเก็บเอาไปขายให้ได้เงินเพียงอย่างเดียว อีกทั้งถือว่าคนกับธรรมชาติอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยได้ คนรักธรรมชาติ ธรรมชาติก็รักคน คนรักป่า ป่าก็รักคน ความคิดดังกล่าวทำให้ทุกวันนี้บ้านอินแปลงมีต้นไม้สารพัดกว่า 350 ชนิด และคนอินแปลงอยู่กันเป็นเครือข่าย เป็นกลุ่ม เป็นชุมชน แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ แลกเปลี่ยนพันธุ์ไม้ ผลผลิตของท้องถิ่น โดยทำกิจกรรมร่วมกัน ดังกรณีการนำผลไม้จากสวนคนละเล็กละน้อยมารวมกันแปรรูปเป็นน้ำผลไม้ โดยที่ไม่ต้องทำสวนขนาดใหญ่ มุ่งปลูกแบบเอาเป็นเอาตาย การรู้ตัวตนและนำสิ่งที่ชุมชนมีมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมดังกล่าว ได้ทำให้เกิดการเกื้อกูล พึ่งพิง เกิดเป็นการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็งยั่งยืน โดยพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง

ส่วนชุมชนบ้านนาอีสาน ชุมชนนี้เรียนวิชาแก้จนแบบ “ททท” (ทำทันที) ด้วยการเปลี่ยนวิธีคิด ไม่คิดเหมือนเดิมว่าทำอะไรจริงจะรวย แต่คิดใหม่ว่าทำอะไรจริงจะรอด ไม่ทำอย่างเดียวแบบเดิม ที่ไม่ปลูกมันก็ข้าวโพด ไม่ปลูกข้าวโพดก็ยางพารา แต่ชี้แนะให้มีการจัดระเบียบชีวิตใหม่ ไม่ใช่ทำแบบเก่าก็ไม่ได้ และคิดทำแบบใหม่ก็ไม่มี หรือที่มีอยู่บ้างก็ถูกเขาสั่ง ถูกเขาคอบังำ มุ่งจัดการเรื่องการกินการอยู่ใหม่ด้วยการเรียนรู้และอยู่แบบพึ่งตนเอง โดยมีเป้าหมายทำให้ได้ “เศษหนึ่งส่วนสี่” ตามพระราชดำริสการให้ชาวบ้านทำบัญชีครัวเรือน คือ วิชาแก้จนหมายเลขหนึ่ง ทำให้รู้รายละเอียดของการกินการอยู่ ลดรายจ่ายเท่ากับเพิ่มรายได้ เป็นสูตรง่ายๆ ในการดำเนินวิถีชีวิต

อย่างปกติสุข มีสวัสดิการตั้งแต่เกิดจนตาย นับเป็นการสร้างระบบภูมิคุ้มกันของชุมชนที่มั่นคง การคิดและทำดังกล่าวทำให้ชุมชนได้เรียนรู้และค้นพบ “ททท” คือ “ทำทันที” โดยไม่รีรอ ที่จะลงมือทำบัญชีครัวเรือน ลงมือปลูก เลี้ยง ทำกินทำใช้เองเท่าที่จะทำได้ โดยมีเป้าหมายที่การพึ่งตนเองเป็นสำคัญ ทำทันทีจึงสามารถแก้ปัญหาได้ นี่คือหัวใจหลักของชุมชนที่ได้ยึดถือในการจัดการชุมชนให้อยู่รอดมาจนถึงทุกวันนี้

ชุมชนบ้านหนองกลางดง เป็นชุมชนที่มีแนวคิดพอเพียงพึ่งตนเองในดงสับปะรด ชุมชนนี้มีผู้นำที่ดี ที่ไม่ใช่คนที่ใช้อำนาจสั่งการ แต่เป็นผู้ประสานการเรียนรู้ของผู้คน สร้างแรงบันดาลใจ สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ผู้คนอยากไปร่วมประชุม ร่วมเรียนรู้ จึงทำให้ชุมชนแห่งนี้มีการบริหารจัดการชุมชนโดยมีการประชุมอยู่ตลอดเวลาทุกเดือน ไม่เคยขาด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของความสำเร็จ ที่มุ่งการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยร่วมประชุม ร่วมกิจกรรม ร่วมใจกันทำงานเพื่อส่วนรวม อันก่อให้เกิดพลังอันยิ่งใหญ่ ที่นำไปสู่ความสำเร็จ ที่แม้ยาเสพติดเป็นซึ่งปัญหาใหญ่ก็สามารถแก้ได้ นอกจากนี้ การทำแผนแม่บทชุมชน และการวิจัยชุมชนโดยชุมชนเอง ทำให้ได้แผนพัฒนาที่มีฐานข้อมูลจริง ทำให้เกิดโครงการและกิจกรรมที่ตอบสนองปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน โดยอาศัยทุนของชุมชนเป็นหลัก การเริ่มต้นจากตนเองจากชุมชน ดังกล่าว นอกจากชุมชนมั่นคงแล้วยังทำให้สามารถขยายแผนพัฒนาไปสู่ระดับตำบลได้อีกด้วย

ในด้านองค์กรได้นำองค์การบริหารส่วนตำบลท่าข้ามมากล่าวถึง องค์กรนี้มีแนวคิดการสร้างโมเดลระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นที่พึ่งตนเอง เน้นการเรียนรู้เป็นหัวใจของการพัฒนา ถ้าไม่มีความรู้ก็ไม่อาจทำแผนพัฒนาที่ดีได้ เพราะขาดข้อมูล ขาดความรู้ ทั้งผู้นำและชุมชนก็จะใช้ความรู้สึก ความอยาก และเลียนแบบโดยไม่เรียนรู้ ซึ่งการทำแผนแม่บทชุมชนมานานหลายปีเป็นฐานสำคัญประการหนึ่งของการทำแผนและการสร้างระบบ ซึ่งการพัฒนาแบบไม่สามารถทำได้ในเวลาอันสั้น แต่ต้องค่อยๆ พัฒนาจากฐานคิดที่คิดเชิงระบบ ไม่ใช่คิดเป็นโครงการแบบ “จิ๊กซอร์ที่ต่อไม่ติด” ฉะนั้นผู้นำที่ดีคือ ผู้มีวิสัยทัศน์ มองกว้าง มองไกล มองใหญ่ มองเล็ก และมองลึกได้ โดยมุ่งการพัฒนาที่รอบด้าน ไม่เน้นเพียงการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน แต่ต้องตอบสนองชุมชนในทุกๆ ด้าน การมีเป้าหมายที่ชัดเจนเรื่องการพึ่งตนเองที่มีธรรมาภิบาลที่ดีและมีประสิทธิภาพ

ในส่วนกรณีของเทศบาลหนองบัวระเหว องค์กรนี้มุ่งเน้นบริหารราชการ ด้วยวิถียุทธศาสตร์ โดยมีส่วนที่ตีพร้อมที่จะปรับตัว ปรับวิธีคิด ปรับแผนเพื่อตอบสนอง ความต้องการที่แท้จริงของประชาชนที่ตนเองอาสาเข้าไปรับใช้ ซึ่งการแก้ปัญหาโครงสร้าง พื้นฐานเป็นเรื่องที่ทำได้ถ้าสัมพันธ์กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างแท้จริง ดังกรณี การจัดการเรื่องน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค เพื่อการเกษตร หรือแก้ปัญหาน้ำท่วม โดยถือว่า การพัฒนานคนเป็นหัวใจของยุทธศาสตร์การพัฒนาที่นี้ “ถ้าคนไม่พัฒนา ต่อให้ถนนลาดด้วย ทองคำ จะมีประโยชน์อะไร” ตามที่นายกเทศมนตรีกล่าว โดยเชื่อว่า การมีธรรมาภิบาล การเป็นมืออาชีพ การบริหารจัดการด้วยวิถียุทธศาสตร์ที่คำนึงถึงรายละเอียด การประหยัด โปร่งใส ประสิทธิภาพ รับใช้ และช่วยเหลือประชาชน จะเป็นส่วนในการพัฒนาท้องถิ่น ที่เปิดกว้างและสร้างเครือข่าย ได้แสวงหาพันธมิตรทางยุทธศาสตร์ ทำให้เกิดภาคีความร่วมมือ กับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนอีกด้วย

ชุมชนสุดท้ายคือ ชุมชนวัดปายาง เป็นชุมชนที่มุ่งเน้นเครือข่ายชุมชน มีพระอาจารย์สุวธรรม คเวสโก เป็นหัวเรือใหญ่ที่ใช้พื้นที่วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ เป็นทั้งที่เรียนรู้ และปฏิบัติการจริงของเครือข่าย โดยอาศัยวัดเป็นศูนย์กลางคอยประสาน และเป็นที่ตั้งของโครงการและกิจกรรมต่างๆ ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ และเชื่อมเครือข่าย โดยมองว่าเครือข่ายเป็นเรื่องใหญ่และยาก แต่ถ้าหากต้องการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน จำเป็นต้องสร้างเครือข่าย ไมเช่นนั้นจะถูกครอบงำและไม่อาจพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว การมีเครือข่ายที่ดีและมีประสิทธิภาพต้องเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ จากระดับชุมชนท้องถิ่น ในพื้นที่ใกล้เคียง ก่อนที่จะขยายข้ามจังหวัดข้ามภาคไปสู่ระดับกว้างและใหญ่กว่าต่อไป ถึงจะทำให้การขับเคลื่อนมีความมั่นคงเกิดขึ้นได้

ชุมชนทั้ง 7 ที่ผู้เขียนนำมาเสนอในภาคที่ 1 หากพยายามตั้งคำถามกับแนวคิด การสะท้อนย้อนกลับที่ขัดแย้งกับบริบทและความสัมพันธ์ของชุมชนในสภาวะการณ์ปัจจุบัน ถึงความเป็นไปได้ ก็อาจจะคาดหวังได้ว่าตัวแบบของชุมชน ทั้ง 7 ชุมชนดังกล่าว แม้จะเป็น ตัวแบบที่ดีก็ตาม แต่วัฒนธรรมการทำงานและวิถีชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบัน ซึ่งเปลี่ยนจาก เดิมไปเกือบจะสิ้นเชิงนั้น อาจทำให้โอกาสของการนำความรู้ ความคิด และตัวแบบที่นำเสนอ ไปปฏิบัติเกิดปัญหาและอุปสรรคได้ โดยอาจจะหยุดนิ่ง หรือเป็นไปอย่างเชื่องช้า และ ขณะเดียวกันก็เปิดทางให้ทุนนิยมกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจเลื่อนไหลเข้ามาครอบงำหรือ

ช่วงซึ่งความหมายไปได้ อย่างไรก็ตาม ภาพของชุมชนทั้ง 7 น่าจะช่วยให้ผู้คนและชุมชนที่สนใจได้ย้อนคิดและตระหนักถึงทางแก้ปัญหาที่หลากหลาย

ในภาคที่ 2 ของหนังสือเล่มนี้ กล่าวถึง แนวทางสู่การสร้างชุมชนพอเพียง เป็นการนำพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ 9 มาเป็นหลักยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิต ด้วยการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการขับเคลื่อน ซึ่งคำว่าเศรษฐกิจพอเพียงในที่นี้หมายความว่า “เศรษฐกิจแบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อิ่ม खुตัวเองได้” “ถ้าสมารถที่จะเปลี่ยน ทำให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียงไม่ต้องทั้งหมด แม้แต่ครั้งก็ไม่ต้อง อาจจะสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็สามารถอยู่ได้”

พระราชดำรัสดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียง คือ ทำอย่างไรจะทำกินทำใช้เองบ้าง ทำอย่างไรจะจัดการชีวิตของตนเองให้พึ่งพาตนเองให้มากขึ้นพึ่งตลาด พึ่งคนอื่นให้น้อย ประมาณว่าสักเศษหนึ่งส่วนสี่ เช่น จะเลิกอะไรได้บ้าง จะลดอะไรได้บ้าง จะทำอะไรเพื่อทดแทนการซื้อจากตลาดหรือการขอจากคนอื่น จะหาวิธีดูแลสุขภาพตัวเองให้ดีแทนที่จะหวังพึ่งหมอพึ่งยาอย่างเดียว โดยแนวทางสู่การสร้างชุมชนพอเพียงที่นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญคือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี หากกล่าวถึงความพอประมาณในเนื้อความของหนังสือเล่มนี้ ก็คือ ชุมชนพอประมาณ ซึ่งชุมชนพอประมาณในที่นี้มุ่งเน้น ชุมชนพอดี พองามคือ การกินพอดี อยู่พอดี มีคุณธรรม มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชน และระหว่างคนกับธรรมชาติ ชุมชนมีความเรียบง่ายคือ ความจำเป็นหรือความต้องการ การเห็นคุณค่าหรือมูลค่า รวมถึงความร่วมมือในการทำงานกลุ่มร่วมกัน และชุมชนมีคุณธรรมคือ มีความสมดุล มีจิตอาสาเพื่อส่วนรวม มีปัญญา ความกล้าหาญ มีความเพียรและอดทนเป็นส่วนขับเคลื่อนส่วนความมีเหตุผลจะมองถึงชุมชน โดยมุ่งเน้นในลักษณะของชุมชนเรียนรู้ ชุมชนเข้มแข็ง คือ รู้ว่าอยู่ในยุคสังคมความรู้ รู้ปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของตนเอง เพื่อสามารถนำพาชุมชนไปสู่แนวทางการพัฒนาได้ มุ่งเรียนรู้จักตัวเอง คือ การเรียนรู้รากเหง้า เรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนอย่างถ่องแท้ มุ่งเรียนรู้จักปัญหาและทรัพยากรคือ การเรียนรู้หนี้สิน รู้ค่าใช้จ่ายของชุมชน สิ่งแวดล้อมและสุขภาพทรัพยากรของชุมชนตนเอง รวมถึงการมีแผนแม่บทชุมชนที่มองถึงแผนชีวิต แผนยุทธศาสตร์ แผนแยกย่อยแต่บูรณาการ แผนการพึ่งพาตนเองและการสร้างเครือข่ายร่วมกัน

ประการสุดท้าย การมีภูมิคุ้มกันที่ดี มองว่าการที่ชุมชนมีภูมิคุ้มกันที่ดีนั้น ต้องมีระบบการบริการจัดการที่ดี ซึ่งเชื่อว่าระบบการบริหารจัดการที่ดีในที่นี้คือ การจัดการชุมชน การจัดการองค์กร และการจัดการทรัพยากรที่สามารถตอบสนอง ได้อย่างตรงจุด และการมีระบบการผลิต ในลักษณะการแปรรูป การตลาด หมายรวมถึง วิสาหกิจของชุมชนและการสร้างเครือข่ายชุมชน การมีระบบทุนซึ่งประกอบด้วยทุน ในด้านการออม กองทุนและสวัสดิการ รวมถึงโครงการรวมพลังต่างๆ ของชุมชน อีกทั้ง ระบบทรัพยากร สิ่งแวดล้อม และพลังงาน ที่มองถึง ดิน น้ำ ป่า และพลังงานทางเลือก ของชุมชน และสุดท้ายระบบสุขภาพคือ ระบบที่มองถึงการป้องกัน การดูแลรักษาสุขภาพ ของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการกินการอยู่ โดยการเรียนรู้จากภูมิปัญญาด้านต่างๆ ของชุมชน

ส่วนสุดท้ายของหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนได้นำเอาวิธีการแก้งน จากตัวอย่างชุมชน ต้นแบบบางส่วน มานำเสนอให้ทราบเพื่อให้ชุมชนนำไปประยุกต์ใช้ อาทิ วิธีการแก้งน จากชุมชนไม้เรียง เกี่ยวกับการเลี้ยงปลาตุกในบ่อซีเมนต์ ได้อธิบายถึงอัตราการเลี้ยง ต่อหน่วย อาหาร วิธีการเลี้ยง การดูแล การป้องกัน การลงทุนและผลตอบแทนที่จะได้รับ การเลี้ยงกบคอนโด ที่บอกถึงขั้นตอนการเลี้ยง ปริมาณ การดูแล ข้อควรระวัง รวมถึง ผลดีผลเสียและต้นทุนของการเลี้ยงกบคอนโด และการจัดแบ่งสวนยางพาราไว้ปลูกพืช ผสมผสานที่สามารถอยู่ร่วมกันได้และเกิดผลร่วมกัน วิธีการแก้งนของชุมชนถัดไปคือ วิธีการแก้งนจากชุมชน อินแปง ชุมชนนี้มีวิธีการแก้งนโดยการนำทุนทางด้านทรัพยากร ที่มีอยู่ในชุมชนมาจัดการ เช่น การทำผงนัว (ผงปรุงรสพื้นบ้าน) การทำน้ำผลไม้พื้นบ้าน ที่ใช้ดูแลสุขภาพโดยให้รสชาติและคุณค่าทางด้านอาหารที่ไม่ทำลายสุขภาพ รวมถึง การเลี้ยงไก่สมุนไพร การจัดการหอยเชอร์รี่ วิธีการทำน้ำอ้อย น้ำตาลทรายแดง น้ำยาล้างจาน การทำน้ำหมัก ปุ๋ยหมัก และเตาเผาถ่านอนุรักษัธรรมชาติ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็น การนำทุนทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชนที่มีอยู่มาเป็นจุดแข็งในการจัดการชุมชน เพื่อเป็นการแก้งนได้อย่างยั่งยืน วิธีการแก้งนของตัวอย่างชุมชนสุดท้ายคือ วิธีการแก้งน จากชุมชนบ้านนาอีสาน ชุมชนนี้ทำอิฐดิน และทำหัวน้ำหอมจากดอกไม้ธรรมชาติ ด้วยการใช้ ทรัพยากรท้องถิ่นจากชุมชนมาพัฒนาต่อยอดให้เกิดเป็นมูลค่าเพิ่มทางทรัพยากรยิ่งขึ้น เป็นการสร้างอาชีพและรายได้ให้เกิดแก่คนในชุมชนบ้านนาอีสานแห่งนี้

สิ่งที่เรารู้ที่ได้จากหนังสือเล่มนี้เพื่อใช้เป็นแนวทางสู่การสร้างชุมชนพอเพียงที่เรียกว่าวิถีชุมชนพอเพียงนั้น หากนำหลักจากพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เมื่อ 18 กรกฎาคม 2517 ที่ทรงตรัสว่า “การพัฒนาประเทศนั้นจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพอสมควรและปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป” นับได้ว่า พระบรมราโชวาทดังกล่าวเป็นแนวทางสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนและตรงจุดอย่างแท้จริง เพราะเมื่อประชาชนนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติ จะช่วยแก้ไขปัญหาการทำมาหากิน หนี้สิน และดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข

บทเรียนสำคัญที่ได้จากกรณีตัวอย่างชุมชนทั้ง 7 อาทิ ชุมชนไม้เรียง ที่เน้นการพึ่งตนเองให้ได้สักเศษหนึ่งส่วนสี่ โดยจัดการชีวิตของตนเอง ทำกิน ทำใช้เองให้ได้ร้อยละ 25 ไม่เอาแต่หาเงินไปซื้อกินซื้อใช้ทุกอย่าง ไม่เอาเงินนำหน้า ปัญญาตามหลัง ถ้าทำได้ชุมชนก็จะอยู่อย่างพอเพียงคือ พึ่งตนเองได้ และมีความสุข ส่วนของชุมชนอินแปลง ซึ่งย้ำว่า ถ้าจะเดินไปข้างหน้าให้เหลียวไปมองข้างหลัง ถ้ายังไม่พร้อมก็อย่าเดินไป นับเป็นการสอนให้รู้จักตัวตนที่แท้จริงก่อนที่จะลงมือทำอะไร และทำอะไร ในส่วนของชุมชนบ้านนาฮีสาน ที่ให้สติว่า การเปลี่ยนวิธีคิดแบบเส้นผมบังภูเขา ไม่คิดเหมือนเดิมว่าทำอะไรจึงจะรวย แต่ให้คิดใหม่ว่า ทำอย่างไรจึงจะรอด รวมทั้งเรียนรู้และอยู่แบบพึ่งตนเอง โดยมีเป้าหมายทำให้ได้ “เศษหนึ่งส่วนสี่” ด้วยการทำทันที นี่คือ หัวใจหลักของชุมชนนี้ กรณีของชุมชนบ้านหนองกลางดง ชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนร่วมประชุม ร่วมกิจกรรม ร่วมใจกันทำงานเพื่อส่วนรวม ก่อให้เกิดพลังอันยิ่งใหญ่ที่นำไปสู่ความสำเร็จ โดยอาศัยทุนของท้องถิ่นเป็นหลักและการเริ่มต้นจากตนเอง ส่วน อบต.ท่าข้าม ที่มุ่งพัฒนาจากฐานคิดที่คิดเชิงระบบ ไม่ใช่คิดเป็นโครงการแบบ “จิ๊กซอร์ที่ต่อไม่ติด” และมีผู้นำที่ดี มีวิสัยทัศน์ มองกว้าง มองไกล มองใหญ่ มองเล็ก และมองลึกได้นั้น ถือว่าเป็นกลยุทธ์เพื่อวางระบบเศรษฐกิจสังคมที่พึ่งตนเองอันมีธรรมภิบาลที่ดีและมีประสิทธิภาพ กรณีเทศบาลหนองบัวระเหว ซึ่งมองการพัฒนาคนเป็นหัวใจของยุทธศาสตร์การพัฒนา “ถ้าคนไม่พัฒนา ต่อให้ถนนลาดด้วยทองคำ จะมีประโยชน์อะไร” นี่คือการพัฒนาที่ยึดคนเป็นศูนย์กลาง นอกจากนั้นยังให้ความสำคัญต่อเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ การประหยัด

ความโปร่งใส ความมีประสิทธิภาพในการรับใช้ประชาชน และความร่วมมือจากเครือข่าย บทเรียนสุดท้ายจากวัดป่ายางเล็งเห็นว่า ถ้าหากต้องการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนจำเป็นต้องสร้างเครือข่าย เพราะการมีเครือข่ายที่ดีและมีประสิทธิภาพต้องเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่จากระดับชุมชนท้องถิ่นพื้นที่ใกล้เคียง ก่อนจะขยายข้ามจังหวัด ข้ามภาคไปสู่ระดับประเทศที่ใหญ่กว่าต่อไป

จากวิถีสู่ชุมชนพอเพียงที่แต่ละชุมชนดำรงอยู่นั้น เห็นได้ว่า เน้นที่การพึ่งตนเองเป็นสำคัญ และการพึ่งตนเองของชุมชนคือ การอยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง โดยที่เศรษฐกิจพอเพียงในที่นี้ไม่ได้หมายถึงแต่เฉพาะเรื่องเศรษฐกิจ หรือการมีเงินอย่างพอเพียงเท่านั้น แต่เศรษฐกิจพอเพียงต้อง “พอเพียงทางปัญญา พอเพียงทางจิตใจ พอเพียงทางสิ่งแวดล้อม พอเพียงทางสังคม ทางสุขภาพพร้อมกันหมด” รวมอยู่ด้วยกัน นอกจากนี้การพึ่งพาตนเองได้ก็ไม่ได้แปลว่า ไม่ต้องพึ่งใคร ต้องทำกินเอง ทำใช้เองหมดทุกอย่าง หรือไม่ได้แปลว่า ต่อไปไม่ต้องซื้อไม่ต้องขายอีก แต่หมายถึงว่า ทำอย่างไรจะทำกินทำใช้เองบ้าง ทำอย่างไรจะจัดการชีวิตของตนเองให้พึ่งพาตนเองมากขึ้น พึ่งตลาดพึ่งคนอื่นให้น้อยลง รวมหมดแล้วประมาณว่า สักเศษหนึ่งส่วนสี่ เช่น จะเลิกอะไรได้บ้าง จะลดอะไรได้บ้าง จะทำอะไรเพื่อทดแทนการซื้อจากตลาดหรือการขอจากคนอื่น จะหาวิธีดูแลสุขภาพตัวเองให้ดีขึ้นที่จะหวังพึ่งพียงอย่างเดียว เหล่านี้เราจะทำได้หรือไม่ ถ้าหากทำได้ เราก็จะอยู่อย่างพอเพียง คือพึ่งตนเองได้ และมีความสุข

ความเชื่อมั่นของข้าพเจ้าคือ หนังสือวิถีสู่ชุมชนพอเพียงเล่มนี้ มีหลักให้ยึดเพื่อเป็นแนวทางสู่การสร้างชุมชนพอเพียง อันประกอบด้วย ประการแรก หลักชุมชนพอประมาณ พอประมาณในที่นี้คือ พอดี พองาม ในรูปของการกินพอดี อยู่พอดี มีคุณธรรม การมีความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชน ระหว่างคนกับธรรมชาติ มีความเรียบง่าย คือ ใช้ชีวิตบนความจำเป็นหรือความต้องการ เรียนรู้คุณค่าหรือมูลค่า ความร่วมมือและการมีคุณธรรมอย่างสมดุล ประการต่อมา หลักชุมชนมีเหตุผล การเป็นชุมชนมีเหตุผล คนในชุมชนจะต้องทำให้ชุมชนเป็นชุมชนเรียนรู้ ชุมชนเข้มแข็ง รู้ว่าอยู่ในยุคสังคมความรู้ รู้ปัญหาและความต้องการที่แท้จริง พร้อมรู้จักตนเองโดยเรียนรู้จักรากเหง้า เรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น การเรียนรู้จักปัญหาและทรัพยากร เรียนรู้หนี้สิน รู้ค่าใช้จ่ายของชุมชนสิ่งแวดล้อม สุขภาพ ทรัพยากรของชุมชน มีแผนแม่บทชุมชน

ซึ่งถือว่าเป็นแผนชีวิตในการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน และประการสุดท้าย ชุมชนต้องมีหลักของภูมิคุ้มกันที่ดี เพราะการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนเป็นการสร้างเกราะคุ้มกันที่สำคัญที่สุดในการจะทำให้ชุมชนมีการพัฒนาต่อไปโดยการพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนอย่างแท้จริง

ความสำคัญของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่การนำเสนอตัวอย่างหลักคิดและประมวลภูมิปัญญาออกมาเป็นองค์ความรู้เพื่อการพัฒนา โดยการนำเสนอตัวอย่างชุมชนต้นแบบ ซึ่งคัดสรรมาจากทั่วประเทศ เพื่อสื่อให้เห็นและเลือกแนวทางในการพัฒนาที่ชุมชนหรือผู้สนใจจะนำไปประยุกต์ใช้ ให้ก้าวไปยังจุดหมายที่ได้ตั้งไว้ จะได้หลุดพ้นจากการกีดกันการพัฒนามาเป็นชุมชนที่สามารถยืนด้วยลำแข้งของตนได้ อย่างไรก็ตามการอ่านหนังสือเล่มนี้แล้วได้องค์ความรู้ แต่หากยังไม่ลงมือทำโดยใช้ศักยภาพหรือจุดแข็งของชุมชนสิ่งต่างๆ ที่ได้ก็จะไม่บันดาลให้เกิดสิ่งที่มุ่งหวังได้ นอกจากนี้ความสำเร็จของชุมชนดังกล่าวเป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนนั้นๆ การที่เราคิดที่จะทำเช่นนั้นจะต้องเข้าใจบริบท และแปรออกมาให้ตรงกับความต้องการของชุมชนของเรา องค์ความรู้ที่ตกผลึกเมื่อนำมาใช้ อาจจะต้องลองผิดลองถูกให้ได้้องค์ความรู้ที่ประสมประสานจากการค้นหาที่เป็นจริง และเที่ยงตรงถึงจะนำออกมาเป็นตัวอย่างให้รับรู้ และยอมรับในการปฏิบัติเช่นนั้นได้อย่างแท้จริง

